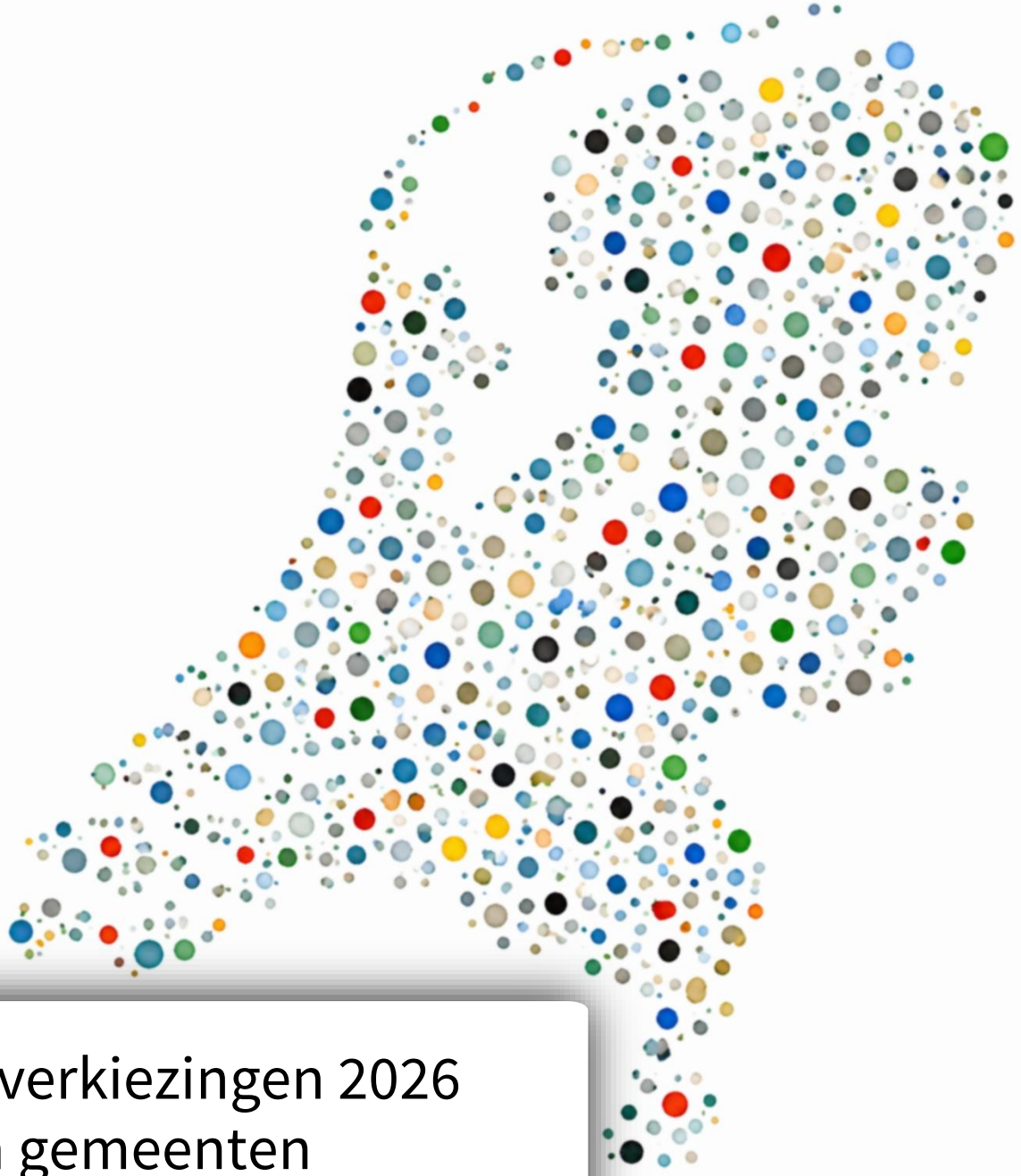


# Evaluatie Gemeenteraadsverkiezingen 2026
# Rapportage focusgroepen gemeenten

Eindrapport

KWINK GROEP

KWINK GROEP

# Evaluatie Gemeenteraadsverkiezingen 2026
# Rapportage focusgroepen gemeenten

Eindrapport

Janine Mulder, Ruben Pilon en Otto Schimmel

**DATUM** 1-6-2026

# Inhoudsopgave


**1. Samenvatting 3**

**2. Inleiding 5**

2.1 Achtergrond 5

2.2 Onderzoeksopzet 5

2.3 Leeswijzer 6

**3. Taken CSB 7**

3.1 Aanduiding registratie 8

3.2 Kandidaatstelling 8

3.3 Uitslagvaststelling 10

**4. Modellen uitslagvaststelling 14**

**5. Ondersteuning Kiesraad 17**

5.1 Kwaliteitsbevordering 17

5.2 Kwaliteitsbewaking 20

**6. Abacus 21**

**7. Voorbereiding volgende verkiezingen 25**

**Bijlage I - Onderzoeksverantwoording en respondentenwerving 28**

# 1. Samenvatting

### Het onderzoek

Het doel van dit onderzoek is om in beeld te brengen wat de ervaringen zijn van gemeenten ten aanzien van een aantal specifieke onderwerpen bij de gemeenteraadsverkiezingen (GR26) van 18 maart 2026. Het gaat om de onderwerpen taken van het centraal stembureau (CSB), de modellen voor de uitslagvaststelling, de ondersteuning door de Kiesraad en de pilot van het nieuwe softwareprogramma Abacus.

### CSB taken

Gemeenten kijken over het algemeen positief terug op het verloop van de verkiezingen. Samenwerking en inzet binnen de gemeentelijke organisatie worden als belangrijke succesfactoren genoemd. De informatie vanuit de Kiesraad bood goede ondersteuning bij de uitvoering van de taken van het CSB.

Wel noemen gemeenten de hoge werkdruk: het aantal taken van gemeenten rondom (gemeenteraads)verkiezingen neemt steeds meer toe. En ook de combinatie met de voorafgaande Tweede Kamerverkiezing eind 2025 zorgde voor een hogere werkdruk. Er is vanuit de gemeenten behoefte aan tijdige en duidelijke communicatie, met name in de laatste fase richting de verkiezingsdag. Gemeenten geven veelal aan dat de Kiesraad goed aan deze wens voldoet. Wel wordt genoemd dat verwachtingen richting betrokkenen (met name CSB-leden) vooraf scherper kunnen worden neergezet.

Uit de focusgroepen blijkt dat de context van de gemeenteraadsverkiezingen verschilt van die van andere verkiezingen; gemeenten geven aan dat deze verkiezingen meer ‘leven’. Projectleiders ervaren hierdoor ook meer druk, bijvoorbeeld om snel te zorgen voor de uitslagvaststelling.

Dit waren de eerste gemeenteraadsverkiezingen waarbij zowel de taken van het gemeentelijk stembureau (GSB) als die van het CSB bij elke gemeente lag. Deze inrichting van het GSB en CSB roept bij veel gemeenten vragen op. Verschillende gemeenten geven aan dat de scheiding GSB/CSB lastig in te richten is. Zowel bij grote als kleine gemeenten kunnen projectleiders uit weinig mensen kiezen omdat er weinig mensen zijn met (voldoende) expertise. In de praktijk ligt bij vrijwel alle gemeenten een groot deel van de uitvoering bij de projectleider verkiezingen, waardoor rollen en verantwoordelijkheden door elkaar lopen. Dit leidt soms tot ongemak bij ambtenaren, maar het staat volgens hen niet de kwaliteit van het verkiezingsproces in de weg.

In het kader van ondersteuning voor gemeenten voert de Kiesraad een data-analyse van opmerkelijke uitslagen, die gemeenten zouden kunnen onderzoeken. Het CSB bepaalt vervolgens of deze opmerkelijke uitslag daadwerkelijk verder onderzocht moet worden. Gemeenten ervaren de data-analyse als een behulpzaam middel. Toch leidden de data-analyse en meldingen die daaruit volgen in de praktijk bij verschillende gemeenten tot stress en wordt het ervaren als een extra controle. Dit had in de meeste gevallen te maken met de communicatie vanuit de Kiesraad over de data-analyse.

### Modellen voor de uitslagvaststelling

Na de Tweede Kamerverkiezing 2025 heeft de Kiesraad de modellen voor uitslagvaststelling vernieuwd. Gemeenten zien verbeteringen in de structuur en duidelijkheid van de nieuwe modellen. Desondanks zijn er concrete verbeterpunten genoemd, deze worden genoemd in hoofdstuk 4.

### Ondersteuning Kiesraad

Tijdens GR26 had de Kiesraad een nieuwe controlerende en ondersteunende rol in het kader van kwaliteitsbevordering en kwaliteitsbewaking. Gemeenten geven aan weinig gemerkt te hebben van deze nieuwe rol als kwaliteitsbewaker. In het algemeen vinden gemeenten het positief dat de Kiesraad deze rol heeft gekregen.

De informatie die gemeenten rondom verkiezingen tot zich moeten nemen is veel. De ondersteuning van de Kiesraad helpt hierbij: zo is de Toolkit Verkiezingen aanzienlijk verbeterd. Desondanks worstelen gemeenten met de hoeveelheid informatie, zo worden de nieuwsbrieven soms als te omvangrijk ervaren. Sommige gemeenten hebben het idee dat de Kiesraad het soms te goed wil doen, waardoor de hoeveelheid informatie alleen maar meer wordt. Met betrekking tot sommige onderwerpen bestaat juist een behoefte aan nieuwe, gerichte ondersteuning, zoals een e-learning voor CSB-leden.

### Abacus

De gemeenten die hebben deelgenomen aan de pilot zijn heel positief over Abacus. Zij zien het als een duidelijke verbetering ten opzichte van OSV2020. Dit sluit aan bij de resultaten uit de vragenlijsten.[1]

De gemeenten stellen eensgezind dat het gebruik van Abacus voor herhaling vatbaar is. Er is zelfs een sterke vraag naar uitbreiding van de scope van Abacus, door ook CSB-taken te ondersteunen met Abacus.

Gemeenten geven aan niet meer terug te willen naar het gebruik van OSV2020. Ook geven ze aan geen intensieve begeleiding meer nodig te hebben. Er is behoefte aan snel duidelijkheid over het vervolg, zodat gemeenten zich kunnen gaan voorbereiden op de komende Provinciale Staten/Waterschapsverkiezingen in maart 2027.

### Voorbereiding volgende verkiezingen

Gemeenten maken zich grote zorgen over de Provinciale Staten- en Waterschapsverkiezingen 2027, omdat de vorige keer het proces van uitslagvaststelling als ‘dramatisch’ is ervaren. De organisatie van twee verkiezingen op één dag vraagt van gemeenten meer inzet. Daar komt bovenop dat gemeenten sinds de invoering van de nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslag (NPVV) in 2023 steeds meer taken hebben gekregen. Verschillende gemeenten stellen de noodzaak van de telling op woensdagavond ter discussie. Om de werkdruk te verlagen, geven gemeenten aan zo snel mogelijk het nieuwe, kleinere stembiljet te willen gebruiken, aangezien dit aanzienlijke tijdswinst oplevert. Wat betreft de ondersteuning van de Kiesraad willen gemeenten een snellere en duidelijkere terugkoppeling over de uitkomsten van uitgevoerde controles om zo onzekerheden weg te nemen.

[1] Centerdata (2026). Evaluatie Gemeenteraadsverkiezingen 2026 – gemeenteambtenaren.

# 2. Inleiding

## 2.1 Achtergrond

Na afloop van verkiezingen laat de Kiesraad een aantal evaluatieonderzoeken uitvoeren. Op basis van deze evaluatieonderzoeken wil de Kiesraad inzicht krijgen in de uitvoering van het verkiezingsproces, de kwaliteit van de verkiezing en de mogelijke verbeteringen van het proces. De Kiesraad kan de onderzoeksresultaten benutten om gemeenten beter te ondersteunen tijdens het verkiezingsproces en zo de kwaliteit ervan bevorderen. Richting toekomstige verkiezingen bieden de resultaten ook de mogelijkheid om gerichte verbeteringen door te voeren.

De onderzoeksresultaten van de evaluatieonderzoeken dienen ook als input voor het evaluatieadvies dat de Kiesraad na afloop van de verkiezingen geeft aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK).

### Aanleiding

De focus van dit specifieke onderzoek waren de ervaringen van gemeenten met hun (deels nieuwe) taken en de ondersteuning van de Kiesraad daarbij. De gemeenteraadsverkiezingen 2026 (hierna: GR26) waren de eerste gemeenteraadsverkiezingen sinds de invoering van de nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslag (NPVV). Sinds deze invoering is de rol van het centraal stembureau uitgebreid.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen is Abacus voor het eerst getest bij 14 gemeenten. Abacus is een nieuw softwareprogramma dat de Kiesraad ontwikkelt voor het vaststellen van de verkiezingsuitslag en het berekenen van de zetelverdeling. Tijdens deze pilot gebruikten de gemeenten Abacus alleen voor het vaststellen van de verkiezingsuitslag. Hoofdstuk 6 beschrijft de ervaringen van gemeenten met deze nieuwe software.

### Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om in beeld te brengen wat de ervaringen zijn van gemeenten ten aanzien van een aantal specifieke onderwerpen bij de gemeenteraadsverkiezingen van 18 maart 2026. Het gaat om de onderwerpen taken van het centraal stembureau, de modellen voor de uitslagvaststelling, de ondersteuning door de Kiesraad en Abacus.

## 2.2 Onderzoeksopzet

Parallel aan dit onderzoek hebben andere onderzoeken plaatsgevonden. De Kiesraad heeft in totaal vier evaluatieonderzoeken laten uitvoeren over de GR26. Een onderzoek heeft via vragenlijsten de ervaringen van gemeenteambtenaren opgehaald. Een ander onderzoek heeft de toegankelijkheid van de stembureaus gecontroleerd. Verder is er ook een meting van de spreiding en het aantal stemlokalen uitgevoerd.

Voor dit evaluatieonderzoek zijn negen focusgroepen georganiseerd met projectleiders Verkiezingen van 50 gemeenten om hun ervaringen rondom de GR26 op te halen. Ter voorbereiding op de focusgroepen is een documentstudie uitgevoerd om een gespreksleidraad op te stellen. Deze gespreksleidraad is voorafgaand aan de focusgroepen met de gesprekspartners gedeeld. Op basis van de focusgroepen is een analyse uitgevoerd die heeft geleid tot deze rapportage. Een gedetailleerde onderzoeksverantwoording is te vinden in Bijlage I.

## 2.3 Leeswijzer

In de rapportage maken we gebruik van de ervaringen van de deelnemers aan de focusgroepen. We verwijzen naar gesprekspartners als gemeenten of projectleiders. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de ervaringen van gemeenten met de (deels nieuwe) taken van het centraal stembureau voor de GR26. In hoofdstuk 4 worden de ervaringen met de vernieuwde modellen van uitslagvaststelling beschreven. Hoofdstuk 5 beschrijft de ervaring met de ondersteuning van de Kiesraad. In hoofdstuk 6 zijn de ervaringen van gemeenten die aan de pilot met de nieuwe software Abacus deelnamen, beschreven. Hoofdstuk 7 kijkt vooruit naar de voorbereiding van de volgende verkiezingen voor gemeenten: Provinciale Staten- en Waterschapsverkiezingen van 17 maart 2027.

In Bijlage I is de onderzoeksverantwoording en een overzicht van de respondenten opgenomen.

# 3. Taken CSB

Bij gemeenteraadsverkiezingen heeft elke gemeente een centraal stembureau (hierna: CSB). Het CSB bestaat uit drie of vijf leden en de burgemeester is voorzitter. Het CSB heeft in de verschillende fasen van de verkiezingen verschillende taken. Onder de Wet nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen (NPVV) zijn de taken van het CSB in het kader van de uitslagvaststelling uitgebreid.

Het CSB registreert aanduidingen van partijen, onderzoekt bij kandidaatstelling of kandidatenlijsten van partijen compleet en geldig zijn en stelt de lijsten vast. Het CSB controleert bij uitslagvaststelling processen-verbaal en meldingen over mogelijke fouten en kan het gemeentelijk stembureau (hierna: GSB) opdracht geven tot nader onderzoek of een hertelling. Vervolgens stelt het CSB in een openbare zitting de definitieve verkiezingsuitslag vast en berekent het de zetelverdeling en regelt het de benoeming van gekozen kandidaten. [2]

In dit hoofdstuk zetten we de opgehaalde beelden over de verschillende taken van het CSB uiteen. Daarbij wordt de chronologische volgorde van het verkiezingsproces als lijn aangehouden.

### Context verkiezingen

Uit de focusgroepen blijkt dat de context van de gemeenteraadsverkiezingen verschilt van die van andere verkiezingen. Gemeenten geven aan dat deze verkiezingen meer ‘leven’ dan andere verkiezingen. Lokale politici, bestuurders en inwoners zijn actiever betrokken. De lijnen tussen direct betrokkenen en de gemeentelijke organisatie zijn korter, want de gemeenteambtenaren kennen de kandidaat-raadsleden vaak persoonlijk. Daarnaast geven verschillende gemeenten ook aan dat de burgemeester gedurende de uitslagvaststelling goed op de hoogte wil worden gehouden.

Projectleiders ervaren hierdoor ook meer druk, bijvoorbeeld om snel te zorgen voor de uitslagvaststelling. Dit beeld komt overeen met eerder onderzoek. Hier werd ook door gemeenteambtenaren aangegeven dat ze tijdens de gemeenteraadsverkiezingen relatief veel druk ervaren om de uitslag snel bekend te maken.[3]

**Kleine gemeente:** *“Een gemeenteraadsverkiezing is toch altijd van een ander niveau. Dat is vooral omdat er lokaal zoveel druk op zit. Je merkt dat partijen en inwoners ook zelf meer controleren.”*

[2] Ministerie van BZK (2023). Wet nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen. Toelichting nieuw procedure.

[3] Significant Public (2025). Nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslag.

## 3.1 Aanduiding registratie

Politieke partijen moeten een registratieverzoek indienen bij het CSB als zij hun aanduiding (en eventueel een logo) boven de kandidatenlijst willen plaatsen. Het CSB beoordeelt verzoeken van politieke partijen om een aanduiding te registreren en controleert daarbij of deze voldoet aan de eisen uit de Kieswet, bijvoorbeeld of de aanduiding niet misleidend is of te veel lijkt op een bestaande aanduiding. Daarnaast besluit het CSB over het registreren, wijzigen of schrappen van aanduidingen en houdt het CSB het register van aanduidingen bij.[4]

Gemeenten ervaren het proces rondom de registratie van aanduidingen overwegend als uitvoerbaar. Gemeenten geven aan dat de registratie vergeleken met de kandidaatstelling relatief weinig tijd kost. De meeste tijd en inzet gaat zitten in de kandidaatstelling. Wat tijdens de focusgroepen opvalt, is dat gemeenten in de praktijk weinig onderscheid ervaren tussen de registratie van aanduidingen en de kandidaatstelling. Tijdens de gesprekken liepen deze twee onderwerpen regelmatig in elkaar over.

Gemeenten geven aan dat de handleiding van de Kiesraad voor de registratie van aanduidingen als goed en behulpzaam wordt ervaren. Ook geven verschillende gemeenten aan dat het proces op zichzelf niet ingewikkeld is. Wel noemen gemeenten dat de aangeleverde informatie door politieke partijen vaak niet kloppend of incompleet is. Volgens gemeenten zijn vooral nieuwe politieke partijen vooraf vaak niet goed op de hoogte van wat er komt kijken bij deelname aan verkiezingen.

Een aantal gemeenten geeft aan daarom zelf maanden voorafgaand aan de verkiezingen informatiebijeenkomsten voor politieke partijen te hebben georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomsten werden praktische tips gegeven over het proces en de vereisten rondom deelname aan verkiezingen. Volgens gemeenten hielp dit zichtbaar bij de voorbereiding van politieke partijen en de mate waarin de aangeleverde informatie kloppend en compleet was.

**Middelgrote gemeente:** *"Wij organiseerden een informatieavond. Naast ons is de griffie daar ook aanwezig. Daar komen nieuwe en zittende partijen op af om de praktische tips te horen."*

## 3.2 Kandidaatstelling

Politieke partijen zijn verantwoordelijk voor het opstellen en inleveren van de kandidatenlijst en alle bijbehorende documenten. Daarnaast moeten politieke partijen zorgen dat de gegevens volledig en correct worden aangeleverd en eventuele verzuimen tijdig herstellen.

Het CSB is verantwoordelijk voor het controleren van de kandidatenlijsten en bijbehorende documenten. Het CSB beoordeelt of de lijsten geldig zijn, of de benodigde documenten aanwezig zijn, of de schrijfwijze van de kandidaten voldoet aan de vereisten en of er sprake is van verzuimen. Daarnaast stelt het CSB uiteindelijk de kandidatenlijsten, aanduidingen en nummering van de lijsten vast. Kandidatenlijsten zijn onherroepelijk vastgesteld als de Raad van State de laatste uitspraak heeft gedaan.[5]

Gemeenten geven aan dat het proces van kandidaatstelling in de basis uitvoerbaar is. Wel geven verschillende gemeenten aan dat het proces in de praktijk vaak meer tijd kost dan vooraf wordt ingeschat. Dat heeft onder andere te maken met het feit dat politieke partijen niet altijd genoeg kennis hebben over de procedure rondom kandidaatstelling. Dit legt volgens gemeenten extra druk op de organisatie: politieke partijen moeten aan de hand worden genomen om hen door het proces heen te loodsen.

[4] Kiesraad (2025). Instructie voor gemeenten registratie politieke partijen.

[5] Kiesraad (2025). Instructie Kandidaatstelling versie gemeenten GR26.

Bijna alle gemeenten geven aan gebruik te maken van door de Kiesraad geadviseerde voorinlevering (door sommige gemeenten ook “proefinlevering” genoemd). Voorinlevering is een mogelijkheid voor politieke partijen om de kandidatenlijst en bijbehorende documenten al voor de dag van kandidaatstelling te laten controleren door het CSB.[6] Dit proces wordt door vrijwel alle gemeenten als positief ervaren. Gemeenten geven aan dat door de voorinlevering veel fouten vooraf uit formulieren en documenten kunnen worden gehaald, waardoor problemen op de daadwerkelijke dag van kandidaatstelling worden voorkomen. Gemeenten geven daarnaast aan hierover ook positieve reacties van politieke partijen te hebben ontvangen.

Ook de nieuwe mappenstructuur[7] van de Kiesraad wordt door vrijwel alle gemeenten als zeer positief beoordeeld. Zowel gemeenten als politieke partijen ervaren de structuur als praktisch en overzichtelijk. Volgens gemeenten zorgt de mappenstructuur ervoor dat documenten overzichtelijker kunnen worden aangeleverd en gecontroleerd, wat tijd scheelt tijdens het proces van kandidaatstelling.

**Kleine gemeente**: “*En de mappen: super handig. De politieke partijen hebben ook heel veel complimenten gegeven voor de mappenstructuur.*”

Verder geven gemeenten aan dat de handleidingen van de Kiesraad over kandidaatstelling veel waardevolle informatie bevatten en behulpzaam zijn tijdens de voorbereiding en uitvoering van het proces.

Verschillende gemeenten melden dat politieke partijen moeite blijven houden met het gebruik van module voor politieke partijen in OSV2020 (OSV2020-PP). Het gaat met name om het downloaden van OSV.

Gemeenten merken daarbij op dat dit van alle tijden is. Gemeenten hebben zich neergelegd bij het feit dat dit tot moeilijkheden blijft leiden en kijken uit naar het moment waarop ze met Abacus kunnen werken.

Een ander punt dat naar voren is gekomen in de focusgroepen is de vraag waarom het proces van kandidaatstelling nog grotendeels op papier plaatsvindt. Gemeenten noemen bijvoorbeeld dat het gebruik van DigiD in plaats van kopieën van identiteitsbewijzen volgens hen tijd zou kunnen besparen en het proces minder foutgevoelig zou maken.

Tot slot noemen gemeente dat de bezwaartermijn bij de Raad van State in de praktijk druk en stress oplevert bij drukkers en gemeenten. Een gemeente geeft aan hierover zelf contact te hebben gezocht met de Raad van State om duidelijkheid te krijgen over eventuele bezwaren.

[6] Kiesraad (2025). Instructie Kandidaatstelling versie gemeenten GR26.

[7] Om het proces van kandidaatstelling te structureren heeft de Kiesraad een mappenstructuur ontwikkeld waarmee politieke partijen de benodigde documenten geordend kunnen aanleveren en gemeenten deze documenten eenvoudiger kunnen controleren.

## 3.3 Uitslagvaststelling

De uitslagvaststelling bestaat uit verschillende stappen waarin gemeenten de stemmen tellen, controles uitvoeren en uiteindelijk de definitieve uitslag vaststellen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen decentrale stemopneming (DSO) en centrale stemopneming (CSO). Bij DSO worden de stemmen direct op de verkiezingsavond op lijst- en kandidaatsniveau geteld. Bij CSO vindt op de verkiezingsavond alleen een voorlopige telling op lijstniveau plaats en worden de stemmen de volgende dag centraal geteld op kandidaatsniveau door het GSB.

De uitkomsten worden vastgelegd in de daarvoor bestemde modellen (zie hoofdstuk 4 modellen van uitslagvaststelling). Het CSB ontvangt de bestanden van het GSB en voert controles uit. Wanneer het CSB het vermoeden van een fout heeft, kan het CSB aan het GSB vragen om nader onderzoek te doen (een terugverwijzing). Tot slot maakt het CSB de definitieve uitslag bekend tijdens een openbare zitting.[8]

De uitslagvaststelling wordt door gemeenten over het algemeen als zorgvuldig, maar arbeidsintensief ervaren. Tijdens de focusgroepen waren zowel gemeenten aanwezig die werken met CSO als met DSO. De meeste gemeenten die werken met CSO geven aan voordelen te zien in centrale stemopneming, met name vanwege de grotere (ervaren) mate van controle en uniformiteit in het telproces. Gemeenten geven aan dat fouten hierdoor beter kunnen worden opgespoord en hersteld.

Gemeenten die werken met DSO zijn over het algemeen ook tevreden over deze werkwijze. De meeste gemeenten denken niet na over een overstap naar CSO. Dit beeld beperkt zich niet tot kleinere gemeenten: ook verschillende middelgrote en grotere gemeenten die met DSO werken geven aan positief te zijn over deze telmethode.

Een enkele gemeente geeft aan te twijfelen over een eventuele overstap van DSO naar CSO. Daarbij worden onder meer zorgen genoemd over de extra belasting voor de organisatie en de logistieke gevolgen van centrale stemopneming. Gemeenten noemen bijvoorbeeld de uitdaging om voldoende tellers te vinden voor de tweede, centrale teldag.

Verschillende gemeenten geven aan dat de griffie door de vernieuwde termijnen onder de NPVV tegen moeilijkheden aanlopen. Hoewel de termijn waarop de raadsleden moeten worden benoemd is verlengd van 8 naar 14 dagen, leidt de latere definitieve uitslag tot een krappe planning voor de griffie die de benoeming van de nieuwe raadsleden moet voorbereiden.[9]

### Inrichting GSB/CSB

GR26 waren de eerste gemeenteraadsverkiezingen sinds de invoering van de NPVV. Voor de invoering van de NPVV benoemde iedere gemeente een hoofdstembureau voor de gemeenteraadsverkiezingen: het hoofdstembureau was voor de gemeenteraadsverkiezing het CSB. Sinds de invoering van de NPVV is het hoofdstembureau bij gemeenteraadsverkiezingen opgehouden te bestaan. Gemeenten zijn daardoor tijdens gemeenteraadsverkiezingen verplicht om zowel een GSB als een (afzonderlijk) CSB te benoemen, die onafhankelijk van elkaar functioneren.[10] Verder zijn de taken van het CSB rondom de uitslagvaststelling sinds de invoering van de NPVV uitgebreid.

De inrichting van het gemeentelijk en centraal stembureau roept bij veel gemeenten vragen op. Deze vragen gaan voornamelijk over de rolverdeling

[8] Kiesraad (2026). CSB-taken uitslagvaststelling.
[9] Ministerie van BZK (2023). Wet nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen. Toelichting nieuw procedure.
[10] Kiesraad (2025). Het centraal stembureau.

tussen het GSB en het CSB en de benodigde expertise. Verschillende gemeenten geven aan dat de scheiding CSB/GSB lastig in te richten is. Ook geven ze aan lang te hebben moeten zoeken naar het vinden van de 'juiste persoon op de juiste plek' en dat ze daar soms richting vanuit de Kiesraad in missen.[11] Zowel bij grote als kleine gemeenten kunnen projectleiders uit weinig mensen kiezen omdat er weinig mensen zijn met (voldoende) expertise van verkiezingen. Daar speelt ook bij dat de taken steeds verder uitbreiden en dat het dus in toenemende mate moeite kost om iemand goed op te leiden. Verschillende gemeenten geven aan daar een rol voor de Kiesraad te zien: ondersteun gemeenten in hun taak om voldoende mensen met voldoende kennis beschikbaar te hebben.

**Grote gemeente**: *"Ik miste daarin wel een instructie vanuit de Kiesraad. Eigenlijk een 'setje' dat je kant en klaar aan je CSB-leden kunt geven vanuit het uitgangspunt dat zij volledig nieuw zijn."*

(Potentiële) leden van het CSB weten vaak onvoldoende wat er precies van hen verwacht wordt en onderschatten geregeld de tijdsinvestering die de functie vraagt. Verschillende gemeenten geven daarom aan behoefte te hebben aan meer gerichte ondersteuning en training voor CSB-leden vanuit de Kiesraad, bijvoorbeeld in de vorm van een e-learning. Volgens hen is de hoeveelheid informatie voor met name nieuwe CSB-leden groot en kan een training helpen om hen beter voor te bereiden op hun rol.

Door de grote hoeveelheid informatie wordt in de praktijk veel gevraagd van de ondersteuning door projectleiders verkiezingen aan het CSB. Dit leidt volgens verschillende gemeenten soms tot ongemak bij ambtenaren.Zij zijn zelf geregeld lid van het GSB, terwijl zij tegelijkertijd het CSB intensief moeten ondersteunen, of juist andersom. Daardoor kunnen rollen en verantwoordelijkheden in de praktijk door elkaar gaan lopen. Gemeenten geven aan dat ze het proces formeel goed inrichten, maar dat de scheiding tussen het GSB en CSB in de praktijk soms door elkaar heenloopt.

**Kleine gemeente**: *"Je hebt een overdracht van het GSB naar het CSB en weer terug. In een kleine gemeente, een wassen neus wil ik niet zeggen, maar dat verschil bestaat eigenlijk niet, want in de praktijk ligt het gewoon bij ons"*

Verschillende gemeenten geven aan dat ze tijdens zittingen van het CSB een PowerPoint gebruiken, waarmee de projectleiders de CSB-leden door een zitting heen begeleiden. Dit werkt voor deze gemeenten goed: zo kunnen de CSB-leden zelfstandig aan de slag zonder het overzicht in het proces kwijt te raken.

### Controleprotocol

Het CSB voert controles uit op basis van het controleprotocol CSB[12] voordat het de uitslag van de verkiezing definitief kan vaststellen. Daarbij controleert het CSB de uitslagen, zowel met de fysieke processen-verbaal, als met behulp van data-analyse. Ook onderzoekt het CSB meldingen van burgers over mogelijke fouten en kan het CSB, het GSB verzoeken nader onderzoek of hertellingen uit te voeren. Daarnaast controleert het CSB de werking van de verkiezingssoftware door uitkomsten en zetelverdeling handmatig te controleren.

[11] In de Toolkit van de Kiesraad is slechts beperkte informatie beschikbaar over de inrichting van het CSB. De Kiesraad beschrijft in documenten zoals Het centraal stembureau vooral de (wettelijke) voorwaarden voor leden van het CSB, maar biedt weinig concrete handvatten voor de praktische samenstelling van het stembureau. Wel deelt de Kiesraad enkele algemene tips voor de benoeming van leden van het GSB en CSB, zoals het inzetten van vrijwilligers met eerdere ervaring als stembureaulid of voorzitter, managers van andere gemeentelijke afdelingen en (oud-)collega's met kennis van het verkiezingsproces.

[12] Kiesraad (2025). Controleprotocol Centraal Stembureau.

Na een verkiezing stelt de Kiesraad een rapportage van bevindingen op. Deze bevat de door de Kiesraad vastgestelde onregelmatigheden met betrekking tot de gang van zaken op de stembureaus. Ook onregelmatigheden die ertoe leiden dat de betrouwbare of veilige werking van de uitslagprogrammatuur in gevaar is geweest worden vermeld in deze rapportage. De rapportage wordt gedeeld met het vertegenwoordigend orgaan waarvoor de verkiezing is gehouden. In het geval van de gemeenteraadsverkiezingen is dat de gemeenteraad, die de rapportage ontvangt via de griffie.[13]

In de focusgroepen zijn de meldingen naar aanleiding van de data-analyse en het proces rondom meldingen van burgers besproken. Hier noemen we de opgehaalde ervaringen.

### Data-analyse

De data-analyse van opmerkelijke uitslagen levert onder meer een overzicht op van stembureaus met onverklaarde verschillen die niet opnieuw zijn geteld en van opvallende uitslagen die nader onderzocht zouden kunnen worden. Deze data-analyse dient als ondersteuning van de Kiesraad voor gemeenten. Het CSB kan na een melding het besluit nemen al dan niet iets te doen met deze melding. Indien het CSB dit nodig acht kunnen ze een terugverwijzing naar het GSB doen.[14]

De gemeenten ervaren de data-analyse als een behulpzaam middel. Gemeenten geven aan zelf niet de capaciteit te hebben om een dergelijke data-analyse uit te voeren. Ook geven verschillende gemeenten aan dat er door de data-analyse in een aantal gevallen fouten uit de processen verbaal van stembureaus zijn gehaald.

**Kleine gemeente:** "*Ik vind het heel fijn dat ze die controle uitvoeren. Wij hebben gewoon als kleine gemeente de middelen niet om die data analyse zelf uit te voeren.*"

Toch leidden de data-analyse en meldingen die daaruit volgen in de praktijk bij verschillende gemeenten tot stress. Het was bij de meeste gemeenten niet bekend dat de data-analyse diende als extra ondersteuning, maar het werd, ondanks de toelichting bij de terugkoppeling van de bevindingen door de Kiesraad, meestal ervaren als een extra controle. Hierdoor leidden deze meldingen bij sommige gemeenten tot onvrede: het voelde als een extra tik op de vingers. Verschillende gemeenten geven aan dat een opvallende uitslag die tot een melding vanuit de data-analyse leidde in veel gevallen helemaal niet opvallend was. In veel gevallen betrof dit een kandidaat die in een bepaalde wijk of een bepaald dorp relatief veel stemmen heeft. Dit is bij gemeenteraadsverkiezingen logisch te verklaren: als een kandidaat daar woont, krijgt diegene vaak relatief veel stemmen. Dergelijke meldingen leidden bij verschillende gemeenten tot extra werk.

**Grote gemeente:** *"Dan gaan ze kijken, diegene heeft in die wijk veel stemmen. Hoe kan dat? Ja, diegene woont in die wijk, dus die krijgt veel stemmen. Maar het is veel werk om het allemaal uit te zoeken en ik denk waar zijn we mee bezig?"*

Gemeenten benadrukken dat zij het belangrijk vinden dat deze controle plaatsvindt, maar geven aan dat vooral de timing en wijze van de communicatie vanuit de Kiesraad soms tot onbegrip leidde. Zo noemen sommige gemeenten dat de terugkoppeling vanuit de data-analyse (ook wanneer géén opvallendheden waren gevonden) soms relatief lang op zich

[13] Kiesraad (2026). Rapportage van Bevindingen Gemeenteraadsverkiezing 18 maart 2026.

[14] Kiesraad (n.d.). GR26 Taken uitslagvaststelling.

liet wachten. Volgens gemeenten was het niet zichtbaar in het Selfserviceportal van de Kiesraad of de data-analyse was afgerond.

De uiteindelijke terugkoppeling over de rapportage van bevindingen was gericht aan de griffie. Enkele gemeenten geven aan dat de afzender van de terugkoppeling onbekend was en dat het bericht soms in de spamfolder terechtkwam. Verder vonden verschillende gemeente de woordkeuze in de mail vreemd. Wanneer er geen onregelmatigheden die tot risico's hebben geleid voor het verloop van de verkiezingen of de geldigheid van de stemming werden geconstateerd ontving de griffie bericht dat er geen rapportage van bevindingen zou worden gestuurd. Met de daaropvolgende zin: "*Dit betekent niet vanzelfsprekend dat er geen onregelmatigheden hebben plaatsgevonden*." Deze woordkeuze leidde binnen de gemeenten in sommige gevallen tot vragen aan de projectleider.

### Proces van meldingen

Burgers kunnen een melding doen van een vermeende fout in het proces-verbaal van een stembureau of van het GSB via het digitale formulier op de website van een gemeente. Een burger kan bijvoorbeeld een melding doen als een kiezer heeft gestemd op kandidaat X op lijst Y en hij ziet bij die kandidaat in het proces-verbaal nul stemmen staan.[15]

Gemeenten geven aan dat het proces rondom meldingen van inwoners via de website van de gemeente in de praktijk zonder grote problemen verliep en dat het verwerken van meldingen in het proces-verbaal doorgaans goed uitvoerbaar was. In enkele focusgroepen werd opgemerkt dat inwoners bij deze verkiezingen zichtbaarder betrokken waren bij het controleproces rond de verkiezingsuitslag, waardoor er meer meldingen binnenkwamen.

[15] Kiesraad (n.d.). GR26 Taken uitslagvaststelling.

# 4. Modellen uitslagvaststelling

De Kiesraad stelt modellen beschikbaar die gemeenten moeten gebruiken voor verschillende onderdelen van het verkiezingsproces. Sinds 1 januari 2026 heeft de Kiesraad de verantwoordelijkheid van de modellen van uitslagvaststelling overgenomen van het ministerie van BZK. Dit hoofdstuk richt zich enkel op de modellen ten aanzien van de uitslagvaststelling.

In totaal gaat het om 10 modellen.[16] De modellen bestaan uit de processen-verbaal en formulieren die worden gebruikt tijdens de verkiezingen. In processen-verbaal legt een stembureau, GSB of CSB vast hoe de stemming en het tellen van de stemmen is verlopen. Andere formulieren zijn het overdrachtsdocument of corrigenda, die worden gebruikt voor correcties op eerder vastgestelde processen-verbaal. Er zijn veel verschillende modellen omdat gemeenten kunnen kiezen voor DSO of CSO waardoor de processen verbaal verschillen.

De modellen zijn gewijzigd na de Tweede Kamerverkiezing van 2025. Deze gemeenteraadsverkiezing was de eerste verkiezing waar de nieuwe modellen zijn gebruikt. De meeste gemeenten vinden de timing prima. Een aantal gemeenten heeft dit moment gebruikt om richting stembureauleden aan te geven wat is gedaan met de eerdere feedback op de modellen. Een aantal gemeenten was wel kritisch op de timing van de invoering van de modellen omdat veel stukken die gemeenten zelf hebben opgesteld daardoor ook aangepast moesten worden.

Gemeenten vinden het positief dat de processen-verbaal zijn verbeterd. Zo noemen gemeenten dat ze duidelijker zijn in taalgebruik en qua opmaak. Ook is het prettig dat het proces-verbaal chronologisch is qua volgorde. Specifiek voor de processen-verbaal voor stembureaus geldt dat wordt aangegeven dat deze zijn verbeterd.

**Grote gemeente:** *"Qua structuur vond ik de modellen positief veranderd. De vormgeving trouwens ook. Maar dit gold niet overal voor de begrijpelijkheid."*

Er zijn ook veel verbeterpunten genoemd door gemeenten. We starten met een aantal concrete verbeterpunten:

1. **Verwarrende volgorde/terugbladeren.** In het proces-verbaal van het GSB dient op een aantal momenten teruggezocht te worden op eerdere pagina's. Bijvoorbeeld bij het invullen van de bijlage 1 (verslagen van tellingen van stembureaus) bij het verklaren van verschillen moet worden teruggezocht naar het totaal aantal toegelaten kiezers. Dit wordt als vervelend en onlogisch ervaren. Bij het proces-verbaal van het stembureau CSO is de volgorde juist wel logisch en chronologisch.

[16] Model N 5 (Overdrachtsdocument), Model N 10-1 (Proces-verbaal stembureau DSO), Model N 10-2 (Proces-verbaal van een stembureau CSO), Model Na 31-1 (Proces-verbaal van een gemeentelijk stembureau DSO), Model Na 31-2 (Proces-verbaal van een gemeentelijk stembureau CSO), Model Na 14-1 (Corrigendum bij het proces-verbaal van een stembureau, versie 1 voor de eerste zitting van een GSB met DSO en versie 2 voor een nieuwe zitting), Model Na 14-2 (Corrigendum bij het proces-verbaal van een gemeentelijk stembureau), Model P 2a (Proces-verbaal nieuwe zitting van een gemeentelijk stembureau), Model P 22-2 (Proces-verbaal van de uitslag van een verkiezing).

2. **Volgorde N 10-1**. Een gemeente geeft aan dat de volgorde in het proces-verbaal voor een stembureau DSO heeft geleid tot 8 corrigenda. Bij het invullen van de telresultaten moet eerst namelijk het totaal aantal uitgebrachte stemmen per lijst worden ingevuld (onderdeel 2.2.) waar je informatie voor nodig hebt uit het aantal stemmen per lijst en kandidaat (onderdeel 2.4). Dit leidde tot extra fouten. Dit had volgens deze gemeente te maken met het feit dat het totaal aantal stemmen nog een keer moest worden ingevuld en dat de volgorde onlogisch was.
3. **Onduidelijkheid over extra onderzoek.** Op een aantal plekken wordt verwezen naar 'extra onderzoek' in het proces-verbaal van het GSB. In bijlage 1 – verslag telling stembureau moet worden ingevuld waarom het extra onderzoek is uitgevoerd. De term extra onderzoek wordt niet toegelicht en het is voor gemeenten niet duidelijk wat ze hier mogelijk in zouden moeten vullen.
4. **Tegenstrijdige antwoorden (ja/nee).** In het proces-verbaal van het GSB zijn de antwoordopties verschillend en dit werkt verwarrend. De eerste vraag is *zijn er gecorrigeerde telresultaten* met de optie ja, er zijn gecorrigeerde telresultaten. In de bijlage van hetzelfde proces-verbaal moet dan later nee worden geantwoord om verschillen te duiden.
5. **Onduidelijkheid over aantal handtekeningen bij ondertekening.** In de verschillende processen verbaal[17] staat dat ondertekening verplicht is door de voorzitter en twee leden van het stembureau. Ondertekening door andere aanwezige leden van het stembureau is volgens het proces-verbaal niet verplicht. Hierover is onduidelijkheid ontstaan. In de Instructie Stembureauleden voor de dag van de stemming staat namelijk dat alle aanwezige stembureauleden het proces-verbaal moeten ondertekenen.[18]
6. **Onlogisch plek van de handtekeningen**. Stembureauleden hoefden de handtekening pas aan het eind van het proces-verbaal te plaatsen (in plaats van voorin). Dit zorgde er bij sommige gemeenten voor dat dit werd vergeten.
7. **Ontbreken verklaring verschillen.** In een aantal focusgroepen is genoemd dat in de proces-verbalen niet is opgenomen dat verschillen verklaard moesten worden. In een focusgroep is aangegeven dat er verschil zit tussen de gehanteerde telmethode en het proces-verbaal van het stembureau.
8. **Ontbreken letter bij telresultaten**. Bij het aantal toegelaten kiezers dient men het aantal geldige stempassen (A) en aantal volmachtbewijzen (B) op te tellen tot het totaal aantal toegelaten kiezers (D). Er ontbreekt dan een letter in het proces-verbaal. Dit komt door het ontbreken van kiezerspassen bij gemeenteraadsverkiezingen maar als invuller is dit onduidelijk.
9. **Omvangrijke bijlagen.** In een aantal focusgroepen is genoemd dat de bijlagen omvangrijk zijn. Ook is het taalgebruik in de bijlagen niet altijd eenvoudig. Het streven zou B1-niveau moeten zijn.

[17] Dit gaat om modellen N 10-1, N 10-2, Na 31-1, Na 31-2.

[18] Kiesraad (2026). Stembureau-instructie voor de dag van stemming (hand out).

### Wat kan de Kiesraad nog meer doen?

Naast het doorvoeren van specifieke verbeterpunten zijn er ook algemene punten genoemd:

- **Veel controles.** Gemeenten noemen het overdrachtsdocument als voorbeeld van een document dat veel tijd en energie kost en de meerwaarde beperkt is. Ook het controleprotocol CSB wordt regelmatig genoemd. De ervaring is dat er steeds meer documenten bij komen en dat het controle op controle is.
- **Beperkt overzicht.** Gemeenten vinden het lastig om het totaaloverzicht te krijgen en refereren naar aanbod van commerciële partijen zoals het stroomschema. Wie moet wat wanneer ondertekenen is een van de vragen? De complexiteit is groter geworden door de combinatie van GSB/CSB taken.
- **Beperkte comptabiliteit OSV2020-U en processen verbaal.** Veel gemeenten noemen dat de verkiezingssoftware niet goed samenwerkt met de processen verbaal. Het is steeds zoeken waar je bent. Gemeenten kijken reikhalzend uit naar nieuwe verkiezingssoftware, zie ook hoofdstuk 6.
- **Aanpassingen in modellen.** Gemeenten doen het verzoek om beperkt wijzigingen door te voeren in de modellen. Het is vervelend voor gemeenten als er steeds meldingen komen van handmatige wijzigingen of fouten die in de modellen zitten. Dat zorgt voor extra werk: veel gemeenten hebben namelijk zelf instructies gemaakt voor vrijwilligers en deze instructies moeten aangepast worden als de (nummering van) modellen wordt aangepast. Als wijzigingen noodzakelijk zijn kan het toevoegen van een extra informatieblok een goede oplossing zijn. Door niet direct de (pagina)nummering van de modellen aan te passen, hoeven onderliggende stukken niet direct gewijzigd te worden.

# 5. Ondersteuning Kiesraad

Dit hoofdstuk gaat in op de ondersteuning die de Kiesraad heeft geboden rondom de Gemeenteraadsverkiezing 2026. Het hoofdstuk begint met de verschillende vormen van ondersteuning op basis van de kwaliteitsbevorderende taken van de Kiesraad. Vervolgens beschrijven we de ervaringen met de kwaliteitsbewaking van de Kiesraad.

## 5.1 Kwaliteitsbevordering

Een belangrijke taak van de Kiesraad is de kwaliteitsbevordering van het verkiezingsproces. Denk aan het beschikbaar stellen van verkiezingssoftware, modellen voor de vaststelling van de verkiezingsuitslag en controleprotocollen, maar ook aan gerichte ondersteuning zoals het informatiepunt verkiezingen, instructiemateriaal en bijeenkomsten.[19] We behandelen hier een aantal specifieke vormen van ondersteuning die in de focusgroepen aan de orde zijn gekomen.

### Toolkit verkiezingen

De ondersteuning van de Kiesraad gaat grotendeels via de Toolkit verkiezingen. In de Toolkit Verkiezingen delen de Kiesraad en het ministerie van BZK informatie voor gemeenten over het organiseren van de verkiezing.[20]

De Toolkit verkiezingen is uitgebreid besproken in de focusgroepen rondom de Tweede Kamerverkiezingen. Veel van de punten die destijds zijn benoemd, komen ook in de focusgroepen rondom de gemeenteraadsverkiezing terug.

Gemeenten zijn positief over de huidige Toolkit Verkiezingen. Ze zien dat er steeds verbeteringen plaatsvinden ten opzichte van eerdere versies. In de basis zijn gemeenten enthousiast over de hoeveelheid nuttige informatie die te vinden is in de Toolkit. Desondanks worstelen gemeenten met de hoeveelheid informatie. Sommige gemeenten hebben het idee dat de Kiesraad het soms te goed wil doen, waardoor de hoeveelheid informatie alleen maar meer wordt. Met betrekking tot sommige onderwerpen bestaat juist een behoefte aan nieuwe, gerichte ondersteuning.

**Middelgrote gemeente:** *"We hebben best veel gebruik gemaakt van de Toolkit en dan met name de instructiemodellen. Daardoor konden we eigenlijk de grootste problemen al makkelijk oplossen."*

Gemeenten geven aan dat ze hun weg nog moeten vinden in het gebruiken van de Toolkit. Een groot verbeterpunt is de zoekfunctie in de Toolkit Verkiezingen. Vrijwel iedere gemeente geeft aan dat de zoekfunctie nog steeds voor verbetering vatbaar is. Sommige gemeenten geven bijvoorbeeld aan dat ze zoeken via Google om zo op de juiste plek in de Toolkit terecht te komen. Een concrete suggestie is dat men graag in de

[19] Kiesraad (2025). Samenwerkingsplan en Uitvoeringsplan gemeenteraadsverkiezingen 2026.

[20] De Toolkit Verkiezingen Tweede Kamerverkiezing 2025 is hier te vinden: https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/tweede-kamer/documenten-tweede-kamerverkiezing-2025.

Toolkit zou willen zoeken met een filter op een jaartal of specifieke verkiezing. Gemeenten geven aan soms terecht te komen bij documenten die oud zijn of gelden voor een andere verkiezing.

Naast de zoekfunctie noemen gemeenten nog de volgende suggesties en verbetermogelijkheden:

- De Toolkit is opgebouwd aan de hand van het verkiezingsproces. Voor beginnende projectleiders of anderen die het proces nog niet scherp hebben maakt dit het lastig zoeken.
- Gemeenten hebben behoefte aan een overzichtspagina met publicaties.
- Gemeenten hebben behoefte aan een overzichtskalender met deadlines. Een aantal gemeenten refereert naar commerciële aanbieders die een kalender beschikbaar stellen met deadlines. Het liefst zouden gemeenten ook agenda-uitnodigingen willen importeren uit de kalender zodat deadlines in de eigen agenda's gezet kunnen worden.
- Een andere suggestie is om in de Toolkit explicieter aan te geven welke aanpassingen/veranderingen hebben plaatsgevonden (verduidelijken van versiebeheer). Dit geldt niet alleen voor veranderingen ten opzichte van de vorige verkiezingen maar het geldt ook voor wijzigingen die gedurende de voorbereiding plaatsvinden. Sommige gemeenten zoeken informatie op een bepaald moment op en komen er dan later achter dat er nog wijzigingen zijn doorgevoerd in documenten. Het is dan niet zichtbaar wanneer deze wijzigingen zijn doorgevoerd.

### Nieuwsbrief Verkiezingen

De Kiesraad verstuurt een nieuwsbrief over de organisatie van verkiezingen. Vanaf juni 2025 verstuurt de Kiesraad de Nieuwsbrief Verkiezingen. Voorheen was het ministerie van BZK hiervoor verantwoordelijk. De nieuwsbrief is bedoeld voor gemeenten en anderen met een rol in de organisatie van het verkiezingsproces.

Gemeenten zien de nieuwsbrief als een belangrijke bron van informatie. De nieuwsbrief is een prettige check om zeker te weten of overal aan is gedacht bij de organisatie van de verkiezingen. Gemeenten blijven door de nieuwsbrieven goed op de hoogte van actuele ontwikkelingen. De frequentie van de nieuwsbrieven is volgens gemeenten beter dan voorheen.

De enige kritiek die komt op de nieuwsbrief van gemeenten is dat de nieuwsbrieven vaak veel informatie bevatten. Bij de evaluatie van de Tweede Kamerverkiezingen deden gemeente de suggestie om de prioritering van informatie beter zichtbaar te maken in de nieuwsbrieven door aanpassingen door te voeren in de opmaak. Het is voor gemeenten een uitdaging om op de hoogte te blijven van alles wat er speelt rondom de verkiezingen.

### Informatiebijeenkomsten

De Kiesraad en het Ministerie van BZK organiseren verschillende informatiebijeenkomsten rondom de verkiezingen. Bij de gemeenteraadsverkiezing ging het om vijf digitale informatiebijeenkomsten (webinars) over registratie van partijnamen, kwaliteitsbevordering, kandidaatstelling, stemming en telling en de uitslagvaststelling. Ook waren er 12 instructiebijeenkomsten over het gebruik van de het programma OSV2020. Daarvan gingen er vijf over de kandidaatstelling die werden verzorgd door de leverancier van de software. Er waren zeven andere instructiebijeenkomsten die werden verzorgd door de Kiesraad.

Gemeenten zijn positief over de digitale informatiebijeenkomsten. Ze vinden het positief dat de Kiesraad gemeenten op deze manier ondersteunt. Een aantal van de webinars kenden een talkshow-setting. Deze bijeenkomsten worden nuttig, professioneel en kwalitatief goed genoemd. Een aantal gemeenten heeft behoefte aan het terugkijken van de

online bijeenkomsten en vraagt zich af of dit mogelijk is. Dat betekent dat nog niet voor alle gemeenten duidelijk is dat alle webinars terug te kijken zijn.[21]

In bijna alle focusgroepen wordt in negatieve zin gerefereerd naar één van de instructiebijeenkomsten over OSV2020. Het blijkt te gaan om de instructiebijeenkomst die de Kiesraad heeft georganiseerd over de uitslagvaststelling in OSV2020. De kritiek ging over de technische insteek waardoor de bijeenkomst niet goed te volgen was voor deelnemers. Ook geven gemeenten aan dat de houding van de facilitator ervoor zorgde dat men beperkt ruimte voelde voor het stellen van vragen. De Kiesraad heeft de betreffende bijeenkomst halverwege geannuleerd. Na afloop is naar aanwezigen een bericht gestuurd waarop de Kiesraad reflecteert op de sessie. Ze geven aan dat de voorbereiding niet aansloot op de informatiebehoefte bij de aanwezige gemeenten. Er is een vervangende bijeenkomst georganiseerd. Een deel van de gemeenten is niet meer aangesloten bij de vervangende bijeenkomst of een bijeenkomst op een ander moment vanwege de teleurstelling en het gebrek aan tijd. Een deel van de gemeenten is wel aangesloten bij een andere of de vervangende bijeenkomst en geeft aan dat deze bijeenkomst beter was voorbereid en beter aansloot bij de behoefte.

### Informatiepunt Verkiezingen

Voor inhoudelijke vragen over (het organiseren van) verkiezingen kunnen gemeenten terecht bij het Informatiepunt Verkiezingen. De opzet van het Informatiepunt is veranderd per 1 juli 2025. Het Informatiepunt werkt nu via een selfserviceportaal van TOPdesk waarin vragenstellers hun vragen en antwoorden kunnen terugvinden. Ook kan gedurende de voorbereidingsperiode worden gebeld met het Informatiepunt Verkiezingen.

In een aantal focusgroepen is specifiek gerefereerd naar het Informatiepunt Verkiezingen. De volgende positieve én verbeterpunten zijn genoemd:

- Een aantal gemeenten vindt het prettig dat na telefonisch contact schriftelijk een bevestiging wordt gestuurd naar de gemeente. Dit is prettig voor de archivering maar ook om door te sturen naar anderen zoals politieke partijen. Een bericht van de Kiesraad geeft volgens gemeenten meer gewicht aan het antwoord.
- De bereikbaarheid is beperkt volgens een aantal gemeenten. Zo wilde een gemeente bellen na 17.00 uur en was het Informatiepunt al gesloten. Andere gemeenten zijn overigens wel positief over de ruime bereikbaarheid van het Informatiepunt. Het gaat om de periode rondom de verkiezingen.
- Een aantal gemeenten geeft aan dat er verschillende antwoorden zijn gekomen op dezelfde vraag. Dat is niet prettig. Ook wordt aangegeven dat soms zowel een gemeente als een politieke partij een vraag stellen aan het informatiepunt. De antwoorden verschillen dan soms, wat zorgt voor onduidelijkheid.
- Een enkele gemeente geeft aan dat de antwoorden op adviesvragen in sommige gevallen te vaag is. Soms heeft een gemeente behoefte aan meer sturing en niet aan de opmerking dat de Kiesraad formeel geen antwoord op een vraag mag geven.

[21] Zie onder 'bijeenkomsten' via: https://www.kiesraad.nl/verkiezingen/gemeenteraden/documenten-gemeenteraadsverkiezing-2026/gr26-overzicht.

## 5.2 Kwaliteitsbewaking

Sinds de inwerkingtreding van de Wet kwaliteitsbevordering uitvoering verkiezingsproces (Wkuv) op 1 januari 2026 heeft de Kiesraad een controlerende en ondersteunende rol om de kwaliteit van het verkiezingsproces te verbeteren. Om zicht te krijgen op de kwaliteit van het verkiezingsproces verzamelt de Kiesraad actief informatie door middel van monitoring. Ook kan de Kiesraad waarnemingen verrichten bij gemeenten, is er een inlichtingenplicht en zijn er instrumenten die de Kiesraad kan inzetten bij onregelmatigheden.[22]

In de focusgroepen blijkt dat gemeenten geen goed zicht hebben op wat de nieuwe taken van de Kiesraad inhouden. Over het algemeen vinden gemeenten het positief dat de Kiesraad een dergelijke rol oppakt. Ze hebben vertrouwen in de invulling van deze rol door de Kiesraad. Gemeenten denken als eerste aan terugmeldingen van data-analyse (zie paragraaf 3.3). Er waren enkele gemeenten aanwezig in de focusgroepen waar waarnemers van de Kiesraad aanwezig waren. Gemeenten met waarnemers hebben dit als positief ervaren en zijn benieuwd naar de reflecties van de Kiesraad om van te leren. De Kiesraad heeft aangegeven het proces van waarnemers intern te evalueren.

[22] Kiesraad (2025). Samenwerkingsplan en Uitvoeringsplan gemeenteraadsverkiezingen 2026.

# 6. Abacus

Abacus is een nieuw softwareprogramma dat de Kiesraad ontwikkelt voor het vaststellen van de verkiezingsuitslag en het berekenen van de zetelverdeling. Het doel is om te komen tot software dat de module Uitslagvaststelling van Ondersteunende Software Verkiezingen (OSV2020) vervangt.

Bij de gemeenteraadsverkiezingen is Abacus voor het eerst getest bij 14 gemeenten. In deze gemeenten werd voor de taken van het GSB Abacus als ondersteunende software gebruikt. Het ging om de volgende taken:

- het invoeren van proces-verbalen van de stembureaus;
- het optellen van de uitkomsten;
- het berekenen van de verkiezingsuitslag (waarna dit is overgedragen aan het CSB).

In de software worden drie rollen onderscheiden: beheerder, coördinator en invoerder. De beheerder is verantwoordelijk voor de installatie, het technisch functioneren en het digitale beheer van verkiezingen, stembureaus en gebruikers. De coördinator begeleidt het invoerproces en ondersteunt bij fouten of waarschuwingen, terwijl de invoerder de gegevens uit de papieren processen-verbaal exact overneemt in Abacus. In de praktijk is in een aantal gemeenten de rol van coördinator ingevuld door de projectleider verkiezingen.

Er is één focusgroep gehouden met medewerkers van de pilotgemeenten. De deelnemers aan de focusgroep hadden verschillende rollen. Zowel projectleiders verkiezingen/coördinatoren als beheerders waren aanwezig bij de focusgroep.

### Voorbereiding op gemeenteraadsverkiezingen

Alle gemeenten zijn heel positief over de ondersteuning van de Kiesraad in de voorbereiding op het gebruik van Abacus. De voorbereiding bestond uit een voorbereidende sessie (de ‘demo-dag’) en instructies/handleidingen. Gemeenten geven aan dat de instructies en handleidingen heel duidelijk zijn. In vergelijking met de instructies voor het gebruik van OSV2020, zijn de instructies van Abacus begrijpelijker. Ook uit de resultaten van de vragenlijst die de Kiesraad heeft laten uitzetten onder gemeenten blijkt dat men positief is over het instructiemateriaal.[23]

Gemeenten geven aan dat achteraf bezien de demo-dag niet nodig was, omdat de instructies en handleidingen duidelijk genoeg zijn. Tegelijkertijd geven zij aan dat gemeenten vooraf nerveus waren over de proef met Abacus. De demo-dag zorgde ervoor dat zorgen grotendeels zijn weggenomen. De demo-dag was daarmee dus ook van waarde.

De voorbereiding van de invoerders verschilt per gemeente. In een aantal gemeenten zijn de invoerders niet vooraf (voorafgaand aan de verkiezingsdag) voorbereid op het gebruik van Abacus. Dit ging volgens deze gemeenten in alle gevallen goed. In andere gemeenten is de instructie

[23] Centerdata (2026). Evaluatie Gemeenteraadsverkiezingen 2026 – gemeenteambtenaren.

over het gebruik van Abacus van tevoren aan de invoerders toegestuurd. De deelnemers aan de focusgroep hebben geen zicht op of de instructie ook daadwerkelijk van tevoren gelezen is door de invoerders.

Een aantal gemeenten geeft aan dat zij de instructie voor de invoerders hebben aangevuld met een overzicht van de verschillende foutcodes uit het document 'spiekbrief voor gebruik'. In de instructie van de Kiesraad voor de invoerders wordt niet aangegeven wat de verschillende foutcodes betekenen. Deze aanvulling bij de instructie voor invoerders wordt door deze gemeenten als meerwaarde gezien, omdat invoerders bij een aantal foutmeldingen dan al zelf het probleem kunnen oplossen zonder de coördinator in te schakelen.

### Installatie van de software

De gemeenten zijn unaniem in het oordeel dat de installatie geruisloos verliep. De gemeenten wijzen erop dat de installatie een stuk sneller gaat bij Abacus dan de installatie van OSV2020. Ook het gebruiksgemak ligt hoger bij Abacus omdat de installatie simpeler is.

Wel geven een aantal gemeenten aan een risico te zien bij de installatie. Bij de beheerder opent een zwart scherm bij de installatie, zonder dat meteen duidelijk is dat dit bij Abacus hoort. Wanneer de beheerder dit zwarte scherm wegklikt wordt meteen bij iedereen Abacus afgesloten. Dit is een belangrijk risico op verkiezingsdag, zo wordt aangegeven.

Daarnaast geeft een gemeente aan dat grotere gemeenten graag zien dat niet alle namen en wachtwoorden van accounts van de invoerders handmatig toegevoegd moeten worden, zoals momenteel het geval is, maar dat er een csv-bestand ingevoerd kan worden. Wanneer er veel invoerders zijn, scheelt dit tijd.

### Rolverdeling in de software

Gemeenten zijn te spreken over de verschillende rollen (projectleider/coördinator, beheerder en invoerder) in Abacus. De samenwerking tussen de verschillende rollen verliep goed. De coördinatoren konden de invoerders goed aansturen. Het was voor zowel coördinatoren als invoerders duidelijk wat zij moesten doen. De gemeenten geven aan dat de rollen eigenlijk niet anders waren dan bij vorige verkiezingen met OSV2020, maar dat alleen de naam van de rollen anders is.

Een aantal gemeenten geeft aan een rol aan Abacus toe te willen voegen: een 'presentatierol'. Dit betreft een rol die enkel kan meekijken, maar niet kan aanpassen. Dit is bijvoorbeeld handig voor als de burgemeester of gemeentesecretaris op de verkiezingsdag om een update vraagt of mee wil kijken. Een dergelijk account toont dan alleen de stand van zaken, maar kan niet invoeren.

### Invoer in de software

Het gebruik van Abacus heeft grofweg te maken met enerzijds de invoer van de proces-verbalen van de stembureaus en anderzijds de output die Abacus genereert. De output is het proces-verbaal van de zitting van het GSB en een digitaal EML-telbestand met de uitslaggegevens.

Gemeenten geven unaniem aan positief te zijn over de invoer in Abacus. Een deelnemer aan de focusgroep omschrijft het als "intuïtief". Het invoerproces is gebruiksvriendelijk en helder. Hierbij wordt bijvoorbeeld genoemd dat het gebruiksvriendelijk is omdat een foutmelding meteen na invoer komt, in plaats van aan het eind van het invoerproces (zoals bij OSV2020 het geval is). Gemeenten omschrijven het invoerproces als rustiger en stabieler dan bij OSV2020. Over de snelheid van invoer zijn de ervaringen verschillend. Een deel van de gemeenten geeft aan dat de invoer sneller gaat dan bij OSV2020, het andere deel geeft aan dat het even veel tijd kost.

De modellen van de Kiesraad (proces-verbalen van de stembureaus) sluiten goed aan bij Abacus. De samenhang tussen de modellen en Abacus voelt natuurlijk. Gemeenten uiten echter wel hun zorgen over de toekomst. Hoe wordt de overlap met Abacus bij toekomstige wijzigingen in de modellen geborgd? De gemeenten roepen zodoende op terughoudend te zijn met wijzigingen in de modellen.

In Abacus is het proces bij ongelijke invoer anders dan bij OSV2020. Ongelijke invoer is als twee invoerders van de proces-verbalen niet precies dezelfde gegevens hebben ingevuld. Bij OSV2020 kon de coördinator kiezen welke van de twee invoeren te behouden. In Abacus moeten beide invoeren opnieuw worden gedaan. De gemeenten zijn kritisch op deze nieuwe werkwijze. Zij geven aan dat het vaak duidelijk is waar de fout zit en dat het opnieuw invullen daarom als zonde van de tijd voelt. Zij stellen dat het geen toegevoegde waarde heeft om beide invoeren helemaal opnieuw te doen. Het argument van de gemeenten is tijd. Zij geven aan dat dit bij de gemeenteraadsverkiezingen niet tot grote problemen zal leiden, maar dat bij Tweede Kamerverkiezingen of Provinciale Staten- of Waterschapsverkiezingen wel het geval is. Bij deze verkiezingen zijn er namelijk meer lijsten, meer kandidaten en mogelijk een hogere opkomst, waardoor het waarschijnlijk is dat er meer invoerfouten worden gemaakt. Als dan in alle gevallen de invoer opnieuw moet, kost dat (te) veel tijd in de ogen van de gemeenten. Volgens de gemeenten leidt een dergelijke aanpassing niet tot verlies van kwaliteit van de invoer. Ook in de vragenlijst is het proces bij ongelijke invoer het grootste kritiekpunt van gemeenten.

Naast het proces bij ongelijke invoer, is het overzicht een tweede belangrijk verbeterpunt van de invoer in Abacus. Het ‘beginscherm’ laat de status van de invoer van alle stembureaus zien, maar dit is niet overzichtelijk. Dit speelt vooral bij grotere gemeenten met meer stembureaus. Er moet hierdoor lang gescrold worden op het ‘beginscherm’. Ook het ontbreken van een filterfunctie wordt in dit kader genoemd. Bijvoorbeeld een filterfunctie waarbij een overzicht wordt gegeven van stembureaus die nog niet volledig zijn ingevoerd zou van meerwaarde zijn.

Verder zijn de volgende mogelijke verbeterpunten ten aanzien van de invoer in Abacus genoemd:

- Gemeenten vinden het genereren van managementinformatie lastig. Hierbij doelt men op een overzicht van de belangrijkste gegevens ten aanzien de status, zoals aantal stembureaus ingevoerd.
- Bij de invoer van een proces-verbaal moet bovenaan een vinkje gezet worden bij de vraag ‘Zijn er gecorrigeerde telresultaten?’ Het was voor veel invoerders onduidelijk dat hier een vinkje bij gezet moest worden.
- Gemeenten geven aan dat ze graag zien dat de data-analyse van de Kiesraad (zie 3.3 Uitslagvaststelling) geïntegreerd wordt in Abacus, zodat ze eventueel zelf een data-analyse kunnen uitvoeren.

### Output van de software

Abacus genereert als output onder meer het proces-verbaal van de zitting van het GSB en een digitaal EML-telbestand met de uitslaggegevens.

Gemeenten geven aan dat het genereren van de output over het algemeen goed verliep. Bij geen enkele gemeente heeft dit tot problemen geleid, waarbij de gemeenten aangeven dat dit bij OSV2020 vaak wel het geval was (bijvoorbeeld dat het systeem crasht). Ook de snelheid van het genereren van output wordt geroemd. Het gaat beduidend sneller dan bij OSV2020.

Wel zijn de gemeenten kritisch over een aantal zaken ten aanzien van de output van Abacus. Het gaat hier over:

- **De lengte van de output**. Het zijn veel pagina’s, waardoor de output onoverzichtelijk is. In de output zitten nog veel witregels en loze ruimte. De gemeenten zien mogelijkheden om de output van Abacus korter, en dus overzichtelijker, te maken. In het bijzonder is

de output van de corrigenda erg lang. De output van een corrigendum beslaat enkele pagina's, zonder dat duidelijk is wat er is veranderd.

- **Handmatige aanpassing.** Het is niet mogelijk om het proces-verbaal dat Abacus genereert in pdf handmatig aan te passen. Enkele gemeenten hebben hier wel behoefte aan, bijvoorbeeld door bijzonderheden op het proces-verbaal erbij te schrijven. Gemeenten zien daarom graag dat het proces-verbaal een andere bestandsvorm krijgt.
- **EML-telbestand**. Abacus produceert een digitaal EML-telbestand, maar gemeenten hebben ook een CSV-bestand nodig, omdat zij een CSV-bestand moeten publiceren. Gemeenten geven aan ook een CSV-telbestand uit Abacus te willen ontvangen.
- **Bezwaren van de stembureaus** zaten niet automatisch als bijlage in de door Abacus gegenereerde output, maar moesten de gemeenten handmatig erbij plaatsen. Voor enkele gemeenten was dit onduidelijk en was het zoeken hoe dit mogelijk was.

### Lessen voor eventuele landelijke uitrol

Alle gemeenten geven aan ook tijdens volgende verkiezingen gebruik te willen maken Abacus. Ook zonder de intensieve begeleiding vanuit de Kiesraad tijdens het pilottraject willen de gemeenten gebruik blijven maken van Abacus. Zij geven aan niet meer terug te willen naar OSV2020. De gemeenten geven aan graag een uitbreiding van de pilot te zien, door ook CSB-taken met Abacus te ondersteunen.

Ook gemeenten die niet aan de pilot deelnemen geven aan uit te zien naar het werken met Abacus (zie hoofdstuk 4). De gemeenten roepen de Kiesraad op om op relatief korte termijn duidelijkheid te geven over het gebruik van Abacus tijdens de komende Provinciale Staten- en Waterschapsverkiezingen in maart 2027.

De gemeenten geven aan de volgende lessen te zien voor een eventuele landelijke uitrol van Abacus:

- Het organiseren van een **voorbereidende sessie** (een 'demo-dag') voor iedere gemeente, bijvoorbeeld door het organiseren van een demo-dag per regio, is wenselijk. De gemeenten geven aan dat de instructies en handleidingen erg duidelijk zijn, maar dat het in gebruik nemen van nieuwe verkiezingssoftware spannend is voor gemeenten. Een demo-dag helpt bij het meer vertrouwen krijgen in de software.
- De gemeenten geven aan hun **ervaring** met Abacus te willen **delen** met andere gemeenten. Bijvoorbeeld door als hulplijn te worden ingezet of een sessie bij te wonen waarin gemeenten vragen aan hen kunnen stellen.
- Een aantal gemeenten geeft aan dat een aparte **Abacus-nieuwsbrief** een goed idee is. Omdat dit vaak specifieke onderwerpen zijn, die vaak voor specifieke personen in een gemeenten (zoals een ICT'er) bedoeld zijn.
- In de pilotfase konden gemeenten oefenen met het runnen van Abacus via een testpagina op **Github**. Gemeenten geven aan dat dit niet kan wanneer de Kiesraad Abacus landelijk uitrolt. Er is kennis van software ontwikkelen vereist om met Github te werken, wat mogelijk niet binnen iedere gemeente aanwezig is. De gemeenten geven aan dat op de site van de Kiesraad een Abacus-testomgeving gefaciliteerd zou moeten worden.

# 7. Voorbereiding volgende verkiezingen

In verschillende focusgroepen kwam de organisatie van de Provinciale Staten- en waterschapverkiezingen (PS/WS) op 17 maart 2027 ter sprake. In vrijwel alle focusgroepen kwam terug dat de vorige keer dat deze dubbele verkiezingen (PS/WS23) werden gehouden met name het proces van uitslagvaststelling 'dramatisch' is ervaren. De PS/WS23 verkiezingen waren de eerste verkiezingen onder de NPVV. Projectleiders die in 2023 al betrokken waren bij de organisatie van verkiezingen geven aan slechte herinneringen te hebben aan deze verkiezingen. Projectleiders die sindsdien betrokken zijn geraakt bij de organisatie van verkiezingen, geven aan dat zij hierover veel (slechte) verhalen vanuit hun organisatie hebben gehoord.

Daarom vinden we het belangrijk dat in dit afsluitende hoofdstuk aandacht wordt besteed aan de zorgen richting deze volgende verkiezingen. In de focusgroepen is gesproken over ideeën die projectleiders hebben over de wijze waarop de Kiesraad gemeenten kan ondersteunen bij de organisatie van deze dubbele verkiezingen of hoe de organisatie minder belastend voor de gemeenten kan zijn.

### Zorgen

De organisatie van twee verkiezingen op één dag vraagt van gemeenten meer inzet. Daar komt bovenop dat gemeenten sinds de invoering van de NPVV in 2023 meer taken hebben gekregen. Ook geven gemeenten aan dat de opkomst bij de Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen de afgelopen jaren is toegenomen.[24] Dit betekent dat tijdens deze verkiezingen aanzienlijk meer stemmen moeten worden geteld, wat de druk op de organisatie verder vergroot. Een aantal gemeenten geeft aan dat stembureauleden en tellers in 2023 tot laat in de nacht moesten tellen. Bovenstaande signalen komen overeen met de rapportage die is opgesteld naar aanleiding van focusgroepen met GSB- en CSB-leden over PS/WS23[25] en het verslag dat naar aanleiding van de PS/WS-verkiezingen door BZK is opgesteld op basis van signalen van gemeenten.[26]

**Grote gemeente**: *"Alleen ik vraag me eigenlijk steeds meer af: waarom moeten wij nog op woensdagavond tellen?"*

Verder vraagt een aantal gemeenten dat met CSO werkt waarom er nog op woensdagavond geteld moet worden. Gemeenten geven aan dat op donderdag de stemmen opnieuw worden geteld en dat de belasting op de organisatie door twee teldagen groot is. Volgens verschillende gemeenten leiden verschillen tussen de voorlopige uitslag op woensdagavond en de definitieve uitslag op donderdag alleen maar tot extra ruis. Ook roepen deze verschillen vragen op zowel binnen de gemeentelijke organisatie als bij bewoners. Bij sommigen overheerst het gevoel dat de telling op de woensdagavond met name van belang is voor de nieuwswaarde, maar dat de meerwaarde voor het verkiezingsproces steeds verder afneemt. Dit past

[24] Sinds 2015 worden de PS/WS-verkiezingen op dezelfde dag georganiseerd. Het totaal aantal uitgebrachte stemmen op die dag loopt sindsdien elke verkiezing op: 11,6 miljoen Niin 2015, 14,4 miljoen in 2019 en 15,5 miljoen in 2023 (bron: verkiezingsuitslagen.nl).

[25] Blauw Research (2023). Rapport Ervaringen GSB- en CSB-leden provinciale Verkiezingen & waterschapsverkiezingen 2023.

[26] Ministerie van BZK (2023). Verslag signalen gemeenten over PS/WS-verkiezingen 2023.

in een breder beeld dat gemeenten hebben: er moet worden gekeken hoe er rondom de dubbele verkiezingen tijd kan worden gewonnen en hoe de werkdruk kan worden verlaagd

### Nieuw stembiljet

Gemeenten geven aan zo snel mogelijk het nieuwe, kleinere stembiljet in gebruik te willen nemen. Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen kon in 11 gemeenten al met dit nieuwe stembiljet gestemd worden.[27] Twee gemeenten waren aanwezig bij de focusgroep en waren beide erg enthousiast. Verschillende andere gemeenten waren erg benieuwd naar de ervaringen van deze gemeenten met het experiment.

Andere gemeenten geven aan benieuwd te zijn naar het verdere tijdspad van de uitrol van het nieuwe stembiljet. Na de TK25 gaf de Kiesraad aan ervoor te pleiten om te koersen op landelijke invoering van het nieuwe stembiljet bij de Europees Parlementsverkiezing in 2029.[28] Verschillende gemeenten geven in de focusgroepen aan het liefst bij de volgende verkiezingen al met het nieuwe stembiljet te willen werken. Zeker met het oog op de dubbele verkiezingen en de tijdswinst die het nieuwe stembiljet tijdens de uitslagvaststelling oplevert.

### Ondersteuning Kiesraad

Zoals in eerdere hoofdstukken beschreven zijn gemeenten over het algemeen tevreden over de ondersteuning van de Kiesraad. Op de vraag met welke onderdelen van de ondersteuning de Kiesraad eventueel zou moeten stoppen richting volgende verkiezingen, was het antwoord in de focusgroepen eenduidig: niets.

Wel zijn er verschillende zaken benoemd die volgens gemeenten kunnen bijdragen aan het wegnemen van onzekerheden en twijfels richting de dubbele verkiezingen in 2027. Zo vragen sommige gemeenten zich af wat er met eerdere terugkoppeling en signalen vanuit gemeenten na de vorige PS/WS-verkiezing is gedaan. Gemeenten geven aan dat het belangrijk is dat hierover tijdig wordt teruggekoppeld. Daarbij is er behoefte aan inzicht in welke veranderingen en verbeteringen sindsdien zijn doorgevoerd om ervoor te zorgen dat de komende verkiezingen beter verlopen dan in 2023.

Daarnaast geven verschillende gemeenten aan dat het aantal controles als veel wordt ervaren. Tegelijkertijd geven gemeenten ook aan het prettig te vinden als er wordt meegekeken of processen goed verlopen. Volgens gemeenten zit de grootste winst daarom niet zozeer in het verminderen van controles, maar in de terugkoppeling over de uitkomsten daarvan. Gemeenten geven aan dat het belangrijk is dat zij zo snel mogelijk een terugkoppeling ontvangen of duidelijkheid krijgen over wanneer zij een terugkoppeling kunnen verwachten. Dat geldt ook (of misschien juist) wanneer uit controles geen bijzonderheden of opvallendheden naar voren komen. Volgens gemeenten zorgt terugkoppeling voor duidelijkheid en helpt dit om twijfels bij projectleiders weg te nemen.

### Toegankelijkheid

Tijdens verschillende focusgroepen is naar voren gekomen dat gemeenten veel tijd en energie steken in het toegankelijk maken van het stemproces. Veel inzet gaat zitten in het toegankelijk maken van stembureaus, bijvoorbeeld als het gaat om voldoende brede deuropeningen. Ook het regelen van hulpmiddelen zoals de stemmal is meerdere keren genoemd.

Sommige aanwezigen vragen zich daarbij af hoe proportioneel deze inzet is. Gemeenten geven aan dat bij andere werkzaamheden die vanuit gemeenten worden georganiseerd, zoals wegwerkzaamheden, in de praktijk minder vergaande eisen worden gesteld aan toegankelijkheid.

[27] Rijksoverheid (n.d.). Ontwikkelen nieuw stembiljet.

[28] Kiesraad (2026). Evaluatieadvies Tweede Kamerverkiezing 2025.

Tegelijkertijd onderschrijven gemeenten het belang van een toegankelijk verkiezingsproces. Gemeenten benadrukken dat toegankelijkheid belangrijk is en dat iedereen zelfstandig moet kunnen deelnemen aan verkiezingen. Wel vinden verschillende gemeenten het belangrijk om richting de Kiesraad te benoemen dat het toegankelijk maken van het verkiezingsproces veel tijd, energie en geld kost. Volgens gemeenten wordt de beoordeling soms als erg strikt ervaren. Als voorbeeld noemt een gemeente dat een stembureau werd afgekeurd vanwege "*een deurpost die twee centimeter te hoog was*".

De zorgen en aandachtspunten die gemeenten hebben benoemd, benadrukken het belang van een zorgvuldige voorbereiding op PS/WS27.

# Bijlage I - Onderzoeksverantwoording en respondentenwerving

### Steekproef

De 342 gemeenten in Nederland zijn ingedeeld in vier categorieën: 1) kleine gemeenten met minder dan 20.000 inwoners; 2) middelgrote gemeenten met meer dan 20.000 maar minder dan 100.000 inwoners; 3) grote gemeenten met meer dan 100.000 inwoners en 4) Abacus-gemeenten. In totaal werkten tijdens deze verkiezingen 14 gemeenten met Abacus[29], uit deze gemeenten is een aparte steekproef genomen.

Voor de indeling van de overige 328 gemeenten zijn de inwoneraantallen per 1-1-2025 volgens het CBS gebruikt. Er is een steekproef van 48 gemeenten getrokken waarbij willekeurig 18 kleine gemeenten, 18 middelgrote gemeenten en 12 grote gemeenten (inclusief G4) zijn geselecteerd. De gemeenten Wijdemeren en Hilversum zijn uitgezonderd van de steekproef omdat daar in 2026 geen gemeenteraadsverkiezingen plaatsgevonden hebben in verband met een voorgenomen herindeling in 2027. Per categorie zijn 9 reserve-gemeenten geselecteerd die konden worden benaderd mochten gemeenten uit de oorspronkelijke selectie niet aanwezig kunnen zijn. Van de 14 Abacus-gemeenten zijn willekeurig 8 gemeenten en 4 reserve-gemeenten geselecteerd.

### Werving

De 56 geselecteerde gemeenten zijn uitgenodigd om zich in te schrijven voor een focusgroep via de mail. Gemeenten hebben tweemaal een reminder ontvangen. Bij een afmelding van een gemeente is telkens een andere gemeente vanuit dezelfde categorie (klein, middelgroot, groot) van de reservelijst benaderd.

### Inschrijven focusgroepen

Deelnemers konden zich aanmelden voor een van de 8 tijdvakken die waren gereserveerd voor de focusgroepen. Zes van deze tijdvakken betroffen een online bijeenkomst en twee bijeenkomsten vonden op locatie in ‘s-Hertogenbosch en Utrecht plaats. Voor de focusgroep met Abacus-gemeenten is een apart tijdvak gereserveerd voor een bijeenkomst in Utrecht.

### Focusgroepen

De acht online focusgroepen vonden digitaal via Teams plaats op maandag 13, dinsdag 14 en donderdag 16 april 2026. Gedurende de focusgroepen waren ambtenaren van de Kiesraad en/of het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) aanwezig als toehoorder. Zij namen niet actief deel aan het gesprek.

Op dinsdag 21 april vond een focusgroep in ’s-Hertogenbosch plaats. En op donderdag 23 april vonden twee focusgroepen in Utrecht plaats. Gedurende de focusgroepen op locatie waren ambtenaren van de Kiesraad en/of het ministerie van BZK digitaal aanwezig als toehoorder. Ook hier namen zij niet actief deel aan het gesprek.

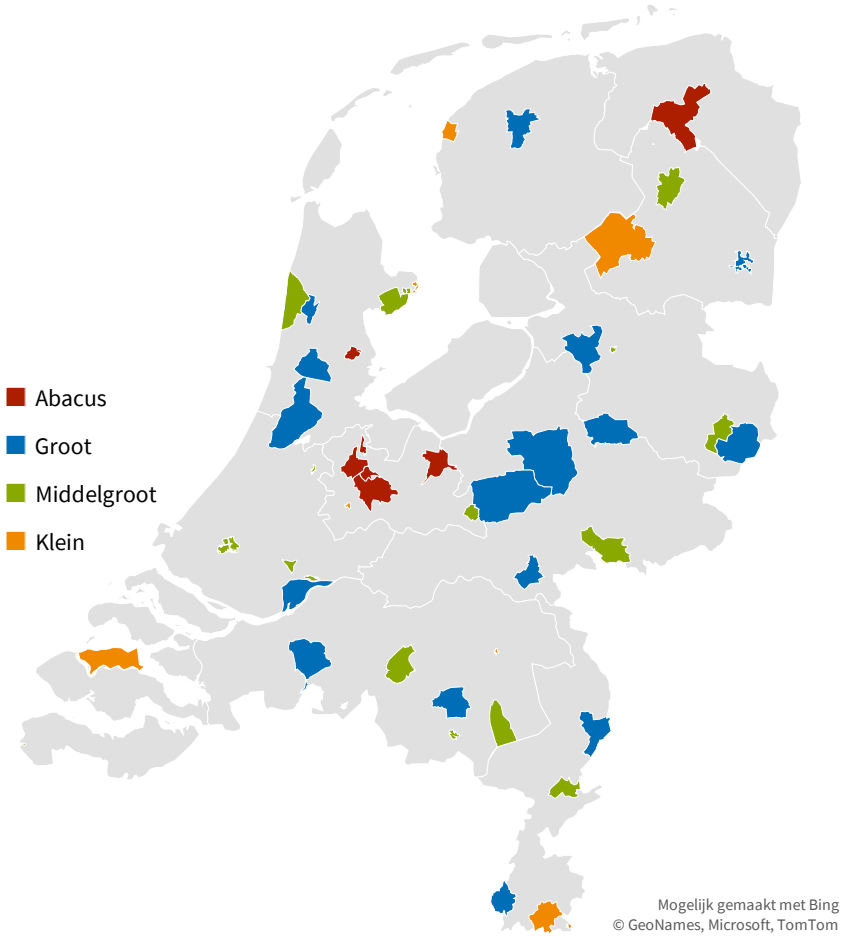
In totaal schreven 62 gemeenten zich in voor de focusgroepen. Uiteindelijk waren er 75 deelnemers van 50 gemeenten. Van sommige gemeenten namen meerdere personen deel aan de focusgroepen. 12 gemeenten waren uiteindelijk toch niet aanwezig bij de focusgroep. Een overzicht van de betrokken gemeenten en de spreiding over Nederland is te vinden op de volgende pagina.

[29] Kiesraad (2026). Abacus: nieuwe software voor uitslagberekening bij verkiezingen.

## Deelnemers focusgroepen

| Gemeenten | | | |
|---|---|---|---|
| **Abacus** | **Groot** | **Middelgroot** | **Klein** |
| Amersfoort | Alkmaar | Alblasserdam | Altena |
| Groningen | Apeldoorn | Assen | Boekel |
| Purmerend | Breda | Bergen | Enkhuizen |
| Stichtse Vecht | Deventer | Dalfsen | Gulpen-Wittem |
| Utrecht | Dordrecht | Drechterland | Harlingen |
| | Ede | Hendrik-Ido-Ambacht | Montfoort |
| | Eindhoven | Hengelo | Noord-Beveland |
| | Emmen | Koggenland | Vaals |
| | Enschede | Montferland | Westerveld |
| | Haarlemmermeer | Nieuwkoop | |
| | Leeuwarden | Oisterwijk | |
| | Maastricht | Roermond | |
| | Nijmegen | Schiedam | |
| | Venlo | Sliedrecht | |
| | Zaanstad | Sluis | |
| | Zwolle | Someren | |
| | | Stede Broec | |
| | | Valkenswaard | |
| | | Veenendaal | |
| | | Vlaardingen | |

## Deelnemende gemeenten





## KWINK groep biedt inzicht, structuur en inspiratie voor een sterke publieke sector. Dat doen we door te onderzoeken en te adviseren.

We zijn nieuwsgierig, betrokken en precies. We duiken met plezier in onderwerpen die we al kennen én in onderwerpen die nieuw voor ons zijn. We doen ons werk graag samen: met collega's, met andere bureaus en met onze opdrachtgevers en de organisaties die betrokken zijn bij onderzoeks- en adviestrajecten. Kenmerkend voor onze aanpak is dat we scherp doorvragen en pas iets beweren als we het goed uitgezocht hebben.

KWINK GROEP

**KWINK groep | +31 (0)70 35 96 955**
Nassaulaan 1 | 2514 JS Den Haag
www.kwinkgroep.nl